

уласцівымі кніжнай старажытнарускай і сучаснай беларускай літаратурнай і народнай мове” [1, ч. 2, с. 35].

Пераклад патрабуе ад пісьменніка глыбокага ведання мовы, навуковай аб’ектыўнасці, тонкага эстэтычнага і мастацкага густу. Менавіта гэтымі якасцямі перакладчыка валодаў Я. Купала.

Вартасць вершаванага купалаўскага перакладу “Слова пра паход Ігара” у тым, што перакладчык адчуў спецыфіку твора, перадаў яго дух і танальнасць, па-майстэрску выкарыстаў моўныя сродкі. Сваім перакладам Я. Купала ўнёс вялікі ўклад у развіццё беларускай літаратурнай мовы на агульна-нацыянальнай беларускай аснове.

Літаратура

1. Булахаў, М.Г. «Слово о полку Игореве» і Беларусь / М.Г. Булахаў. – Мінск, 2000.
2. Верабей, А.Л. Беларуска-рускі паэтычны ўзаемапераклад 50–30-гадоў / А. Л. Верабей. – Мінск, 1990.
3. Зарэмба, Л.І. Я.Купала і М.Гарэцкі – перакладчыкі “Слова аб палку Ігаравым” / Л. І. Зарэмба // Польша. – 1985. – №7. – С. 507–517.
4. Колесов, В.В. Свет и цвет в «Слове о полку Игореве» / В. В. Колесов // «Слово о полку Игореве»: 800 лет. – М., 1986. – С. 515–530.
5. Купала, Я. Збор твораў: у 7 т. / Я. Купала. – Мінск, 1977. – Т. 5. – С. 578–580.
6. Майхровіч, С.К. Слова аб палку Ігаравым / С. К. Махровіч. – Мінск, 1968.
7. Памятники литературы Древней Руси. XIIвек. – М., 1980. – С. 375–387.

Н.М. Гардзеі

ДЫНАМІЧНАЯ МАРФАНАЛОГІЯ: АСНОЎНЫЯ ПАНЯЦЦІ І ПАЛАЖЭННІ

Сучасная марфаналогія як галіна мовазнаўства выкарыстоўвае як мінімум дзве мадэлі лінгвістычнага апісання: статычную і дынамічную. Статычная марфаналогія аперауе рэальнымі лексічнымі адзінкамі, што знаходзяцца ў адносінах марфалагічнай або словаўтваральнай дэрывацыі. Задача такой марфаналогіі заключаецца ў тым, каб выявіць факты вар’іравання структуры гэтых адзінак і на падставе дадатковай дыстрыбуцыі – надзвычай важнага паняцця статычнай марфаналогіі – вызначыць тэкставыя варыянты тых сегментаў структуры слова (як правіла, марфем), якія мадыфікуюцца ў працэсе формазмянення або словаўтварэння. Напрыклад, каранёвая марфема назоўніка *рука́* прадстаўлена трыма тэкставымі варыянтамі-аламорфамі: *-рук’-* перад флексіяй *-і* Р. адз. або Н. мн.: *рук’-і, ру́к’-і*; *-руц-* перад флексіяй *-э* Д.–М. адз. (у) *руц-э’*; *-рук-* перад усімі астатнімі флексіямі: Т. адз. *рук-ой*, М. мн. (у) *рук-ах* і інш.; у парадэгме словаўтварэння каранёвая марфема назоўніка *рука́* прадстаўлена двума аламорфамі: *-рук-* у структуры ўтваральнага слова і *-руч-* у структуры вытворных слоў, напрыклад, перад суфіксамі *-к-* і *-н-*: *ру́ч-к-а, руч-н-ы’*. У савецкім мовазнаўстве традыцыя статычнага марфалагічнага апісання прадстаўлена ў працах, напрыклад, В. Лапаціна [1], а таксама ў Рускай граматыцы-80 [2]. У беларускім мовазнаўстве ў рэчышчы статычнай марфаналогіі выканана даследаванне В.П. Русак [3]. **Дынамічная марфаналогія** ідзе іншым шляхам. У якасці зыходнага матэрыялу яна бярэ не

готовыя словаформы, а набор абстрактных, або глыбінных, марфемных структур і фармулюе правілы мадыфікацыі гэтых структур у пэўных пазіцыях. Напрыклад, для каранёвай марфемы назоўніка *рукá* вызначаецца глыбінная структура {**РУК**}, а так званыя паверхневыя структуры выводзяцца па правілах: 1. *рук* → *рук'* – {-**i**}; 2. *рук* → *руц* – {-**э**}; 3. *рук* → *руч* – {#**к**}; 4. *рук* → *руч* – {**н**} і інш. Асновы дынамічнай марфаналогіі былі закладзены амерыканскім лінгвістам Л. Блумфільдам у яго цяпер ужо класічным артыкуле, прысвечаным апісанню марфаналагічных асаблівасцей мовы індзейскага племені меноміні [4]. Ідэі Л. Блумфільда аказаліся сугучнымі ідэям прадстаўнікоў генератыўнай лінгвістыкі (Н. Хомскі [5], М. Халле [6]). Магчымасць дынамічнага апісання марфаналогіі славянскіх моў, у прыватнасці, рускай мовы, прадэманстравалі Р. Якабсон [7], Д. Уорт [8; 9]. У савецкім мовазнаўстве развіццё гэтага кірунку звязана з дзейнасцю перш за ўсё Т.В. Булыгінай [10] і В.Г. Чурганавай [11], у сучасным расійскім – з дзейнасцю С.М. Талстой [12]. Функцыянальна-дынамічнае апісанне марфаналогіі германскіх моў зроблена таксама прадстаўніком беларускай лінгвістыкі Ю.Г. Панкрацам [13].

Адным з асноўных паняццяў дынамічнай марфаналогіі з'яўляецца паняцце марфаналагічнай пазіцыі, з дапамогай якога фармулююцца правілы мадыфікацыі марфем у складзе слоў. **Марфаналагічная пазіцыя** – гэта пэўны марфемны кантэкст (акружэнне), у якім аказваецца тая ці іншая марфема ў структуры слова і пад уплывам якога форма дадзенай марфемы змяняецца або застаецца нязменнай. У межах дынамічнай мадэлі марфаналагічнага апісання марфемы – члены марфаналагічнай пазіцыі – разглядаюцца як функцыянальна не раўнапраўныя: адна з іх (суб'ект пазіцыі) уздзеінічае на другую (аб'ект пазіцыі) і або выклікае фармальныя пераўтварэнні ў гэтай другой марфеме, або пакідае яе без змяненняў. Напрыклад, у сферы субстантыўнага словазмянення ў сучаснай беларускай мове суб'ектам марфаналагічнай пазіцыі з'яўляецца, як правіла, флексія: *нулявая* флексія і флексія *-е* выклікаюць разнастайныя марфаналагічныя мадыфікацыі асновы назоўніка ў склонавай парадыгме.

Даследаванне фактаў фармальнага вар'іравання марфем у рэчышчы дынамічнай марфаналогіі пачынаецца, як правіла, з вызначэння характару абумоўленасці гэтага вар'іравання і размежавання фаналагічна абумоўленых і марфаналагічна абумоўленых мадыфікацый моўных знакаў. Дадзенае патрабаванне вынікае з таго, што марфема – суб'ект марфаналагічнай пазіцыі, з'яўляючыся двухбаковай моўнай адзінкай, можа ўздзейнічаць на аб'ект марфаналагічнай пазіцыі як планам выражэння і планам зместу адначасова, так і толькі планам выражэння, або экспанентам. Інакш кажучы, у адных выпадках рэлевантымі прыметамі марфаналагічнай пазіцыі аказваюцца фанемны склад і граматычнае значэнне марфемы-мадыфікатара, а ў іншых выпадках – толькі яе фанемны склад. **Фаналагічна абумоўленай** лічыцца такая альтэрнацыя $A \rightarrow B$, альтэрнант A якой немагчымы ў тых фаналагічных умовах, у якіх узнікае альтэрнант B . Напрыклад, цвёрдая заднеязычная фанема x у сучаснай беларускай мове не можа спалучацца з галоснай пярэдняга рада i , таму ў марфаналагічнай пазіцыі перад флексіяй Н. мн. *-i* непазбежна ўзнікае фаналагічна абумоўленая альтэрнацыя $x \rightarrow x'$: *му́ха* → *му́х'i*. У дадзеным

выпадку чаргаванне цвёрдай заднеязычнай з мяккай заднеязычнай фанемай абумоўлена выключна планам выражэння флексіі *-i* і ніяк не залежыць ад яе граматычнага значэння. Сапраўды, у сучаснай беларускай мове ўтварэнню форм множнага ліку назоўніка, як правіла, не спадарожнічаюць чаргаванні зычных фанем у зыходзе субстантыўнай асновы, параўн.: муж. *вугаль* – *вуглі* і *вугал* – *вуглы*'; жан. *багіня* – *багіні* і *балеры'на* – *балеры'ны*; н. *бярэ'мя* – *бярэ'мі* і *бярэ'ма* – *бярэ'мы*, і толькі асновы на заднеязычную фанему выяўляюць у форме Н. мн. альтэрнацыю *цвёрдая заднеязычная* → *мяккая заднеязычная*, якая прадвызначаецца законамі камбінаторыкі фанем, але не марфем. Фаналагічна абумоўленыя альтэрнацыі з'яўляюцца абсалютна рэгулярнымі і не залежаць ад граматычных прымет словаформ, у якіх яны адбываюцца. **Марфаналагічна абумоўленая альтэрнацыя ўзнікае тады, калі альтэрнант А магчымы ў той самай фаналагічнай пазіцыі, што і альтэрнант В, але немагчымы ў той самай марфаналагічнай пазіцыі, напрыклад, у пазіцыі перад палаталізуючай флексіяй.** Так, у сучаснай беларускай мове перад фанемай пярэдняга рада *э* (гэта значыць, у фаналагічнай пазіцыі) магчымы і фанема *с'*, і фанема *с*, параўн.: *с'э'ра* і *сэ'рца*, але перад флексіяй М. адз. *-э* (гэта значыць, у марфаналагічнай пазіцыі) цвёрдая фанема *с* немагчыма. У выніку, калі аснова назоўніка заканчваецца на фанему *с*, у дадзенай пазіцыі непазбежна ўзнікае марфаналагічна абумоўленае чаргаванне *с* → *с'*: *лес* → (*у*) *лэс'э*, якое прадвызначаецца не толькі экспанентам флексіі *-э*, але і яе граматычным значэннем. Марфаналагічна абумоўленыя альтэрнацыі таксама рэгулярныя, але ад фаналагічна абумоўленых чаргаванняў яны адрозніваюцца тым, што звязваюцца з пэўнымі марфалагічнымі катэгорыямі і формамі і рэалізуюцца толькі на пэўных фрагментах сістэмы словазмянення або словаўтварэння. **Пазіцыйна не абумоўленая альтэрнацыя** – гэта альтэрнацыя, у якой альтэрнант А дапускаецца ў тых самых фаналагічных і марфаналагічных умовах, што і альтэрнант В. Напрыклад, цвёрдая зычная фанема *д* перад флексіяй Н. мн. *-i* (марфаналагічная пазіцыя) *i*, значыць, перад галоснай фанемай пярэдняга рада *i* (фаналагічная пазіцыя) уступае ў чаргаванне з мяккай зычнай фанемай *дз'* у словаформах *сусэд* → *сусэдз'-i*, аднак у гэтых марфаналагічнай і фаналагічнай пазіцыях фанема *д* можа і не чаргавацца з фанемай *дз'*, параўн.: *сусэд* – (*два*) *сусэд(-i)* (арфагр. *суседы*); гэта значыць, што альтэрнацыя *д* → *дз'* у выпадку *сусэд* → *сусэдз'-i* пазіцыйна не абумоўленая. Яна выклікаецца не фанемным і не марфемным кантэкстамі, а выключна семантыка-граматычным фактарам: палаталізаваная аснова *сусэдз'-* устойліва звязваецца са значэннем недыскрэтнага мноства словаформы *сусэдзі*. Дарэчы, адзіным сродкам выражэння апазіцыі словаформ *сусэдз'і* – *суседы* паводле семантычнай прыметы 'недыскрэтнае)дыскрэтнае мноства' аказваецца так званая ўнутраная флексія (інфлексія), якая ніколі спецыяльна не даследавалася як з'ява граматыкі сучаснай беларускай мовы. Пазіцыйна не абумоўленыя чаргаванні, як правіла, нерэгулярныя моўныя з'явы.

Аднак і пазіцыйна абумоўленыя чаргаванні не заўсёды з'яўляюцца цалкам аўтаматычнымі, інакш кажучы, пазіцыйна абумоўленыя альтэрнацыі могуць быць такімі ў поўным аб'ёме і не ў поўным аб'ёме. Альтэрнацыя

лічыцца пазіцыйна абумоўленай ў поўным аб'ёме, калі яна дзейнічае ў прамым і адваротным кірунку. Напрыклад, у субстантыўных парадыгмах перад флексіяй Н.(В.) мн. **-і** непазбежна ўзнікае, як ужо адзначалася, фаналагічна абумоўленае чаргаванне $x \rightarrow x'$: *му́ха* → *му́х'і*. У выпадку ж, калі флексія **-і** замяняецца на іншую флексію – нулявую або такую, што пачынаецца з галоснай непярэдняга рада, – непазбежна рэалізуецца адваротнае чаргаванне $x' \rightarrow x$: *му́х'і* → *мух*, *му́хам*, *му́хамі*, (у) *му́хах*. Такім чынам, чаргаванне $x \rightarrow x'$ у аснове назоўніка *му́ха* з'яўляецца пазіцыйна абумоўленым у поўным аб'ёме. Па-іншаму выглядае чаргаванне $x \rightarrow ш$ у аснове назоўніка *ву́ха*. Альтэрнацыя $x \rightarrow ш$ таксама ўзнікае перад флексіяй Н.(В.) мн. **-і** і з'яўляецца фаналагічна абумоўленай, таму што цвёрдая заднеязычная x не можа спалучацца з галоснай пярэдняга рада **і**: *ву́ха* → *ву́шы*. Аднак пры замене флексіі **-і** на іншую флексію, што пачынаецца з галоснай непярэдняга рада, адваротнае чаргаванне $ш \rightarrow x$ не рэалізуецца: *ву́шы* – *ву́шам*, *ву́шамі*, (у) *ву́шых*. Такім чынам, чаргаванне $x \rightarrow ш$ у парадыгме назоўніка *ву́ха* з'яўляецца фаналагічна абумоўленым не ў поўным аб'ёме: у сучаснай беларускай мове яно відавочна марфалагізавалася і яго альтэрнанты з'яўляюцца маркёрамі субпарадыгм адзіночнага і множнага ліку.

Дынамічная марфаналогія надае такую вялікую ўвагу вызначэнню ступені і характару залежнасці чаргавання ад кантэкстаў, у якіх яно адбываецца, таму, што абумоўленасць чаргавання з'яўляецца крытэрыем, паводле якога выбіраецца кірунак чаргавання і, значыць, марфаналагічна зыходная, або глыбінная, форма марфемы. У адпаведнасці з гэтым крытэрыем кірунак павінен выбірацца такім чынам, каб атрыманае чаргаванне было ў большай ступені абумоўлена фаналагічнай або марфаналагічнай пазіцыяй, чым чаргаванне з супрацьлеглым кірункам [12, с. 73-75]. Так, пры параўнанні словаформы Н. адз. *глыб* з іншымі словаформамі парадыгмы выяўляецца, што цвёрдая губная ў зыходзе асновы чаргуецца з мяккай губной: Р.-Д.-М. адз. *глыб'-і*, Д. мн. *глыб'-ям*, Т. мн. *глыб'-ямі*, М. мн. (аб) *глыб'-ях*. Калі выбіраецца кірунак *цвёрдая губная* → *мяккая губная*, то аказваецца, што з'яўленне другога, мяккага, альтэрнанта нельга суаднесці з пазіцыяй, таму што ў такіх самых пазіцыях магчыма і цвёрдая фанема, параўн.: Р. адз. *глыб-ы*, Д. мн. *глыб-ам*, Т. мн. *глыб-амі*, М. мн. (аб) *глыб-ах*. Калі ж выбіраецца кірунак *мяккая губная* → *цвёрдая губная*, то альтэрнацыя набывае фаналагічную абумоўленасць: у сучаснай беларускай мове мяккія губныя зычныя не могуць рэалізавацца ў пазіцыі канца слова – у такой фаналагічнай сітуацыі магчымы толькі цвёрдыя губныя. У сувязі з тым, што фанема **б** у словаформе Н. адз. *глыб* з'яўляецца абумоўленай пазіцыяй канца слова, а фанема **б'** у іншых словаформах гэтага назоўніка пазіцыйна не абумоўленая, лічым, што альтэрнацыя адбываецца ў кірунку **б'** → **б**, і іменна мяккая губная **б'**, не залежная ні ад фанемнага, ні ад марфемнага кантэкстаў, афармляе марфаналагічна зыходную, або глыбінную, аснову **-{ГЛБ}'-** назоўніка жаночага роду III тыпу скланення *глыб*. Цяпер няцяжка паказаць правіла пераўтварэння гэтай асновы ў форме Н. адз. і патлумачыць прычыны яе мадыфікацыі: *гліб'* → *гліб* – {#} (у пазіцыі канца слова **б'** немагчыма).

Відавочна, што для дынамічнай мадэлі марфаналагічнага апісання надзвычай важнай з’яўляецца праблема абстрактных металінгвістычных адзінак, з дапамогай якіх можна несупярэчліва паказаць працэс параджэння паверхневых моўных знакаў з абстрактных глыбінных структур. Абстрактнай адзінкай дынамічнага марфаналагічнага апісання і адным з асноўных паняццяў дынамічнай марфаналогіі з’яўляюцца адзінка і паняцце **марфанема**, або **глыбінная фанема**. У сучаснай лінгвістыцы існуе некалькі азначэнняў паняцця марфанема. Адно з іх узыходзіць да Г. Улашына [14], які называў марфанемай кожную з фанем, што чаргуюцца ў складзе марфемы, напрыклад, у складзе морфа *-рук-* словаформы *рукá* выдзяляецца марфанема **к**, а ў складзе морфа *-руч-* словаформы *ру́чка* выдзяляецца марфанема **ч**. Паняцце марфанемы паводле Г. Улашына блізкае да паняцця фанемы ў канцэпцыі Маскоўскай фаналагічнай школы, але для Г. Улашына марфанема – гэта перш за ўсё кампанент альтэрнацыйнага рада марфанем. Другое азначэнне паняцця марфанема ўзыходзіць да М.С. Трубяцкога. Паводле М.С. Трубяцкога марфанема – “складаны вобраз дзвюх або некалькіх фанем, здольных замяняць адна другую ў межах адной і той самай марфемы ў залежнасці ад умоў марфалагічнай структуры (напр. у руск. мове марфанема **к)ч** у комплексе *рук-ч*: *рука, ручной*)” [15, с. 86]. У сучаснай айчыннай марфаналогіі найбольш пашыраны погляд на марфанему, блізкі да погляду М.С. Трубяцкога, але не тоесны яму, параўн.: “Марфанема – сукупнасць фанем, якія чаргуюцца ў аламорфах адной марфемы” [16, с. 201], напрыклад: **{к ~ ч}**: *рака – рачны*, **{г ~ з’ ~ ж}**: *нага – назе – падножны*.

Паводле дынамічнай марфаналогіі марфанема – гэта не мінімальны сегмент морфа (як у Г. Улашына) і не сукупнасць узаемазамяняльных сегментаў марфемы (як у М.С. Трубяцкога), а **кампанент глыбіннай рэпрэзентацыі марфемы**, інакш кажучы, кампанент яе абстрактнай марфаналагічна зыходнай формы, з якой паводле пэўных правілаў могуць быць выведзены ўсе кантэкстныя, або паверхневыя, формы гэтай марфемы. Напрыклад, марфаналагічна зыходнай, або глыбіннай, формай каранёвай марфемы такіх словаформ, як *вазіць, вэзіці, важу́, вязэ́ш, вязу́ць, вёз, вóзіць* і г.д., з’яўляецца форма **-{ВОЗ}-**, а кожны сегмент гэтай формы і ёсць марфанема: **{В}**, **{О}**, **{З}**. Такім чынам, марфанема ў дынамічнай мадэлі марфаналагічнага апісання абазначаецца не праз пералік фанем, што чаргуюцца, як у М.С. Трубяцкога, а праз сінтэзаваную штучную форму марфемы, атрыманую ў выніку зняцця ўсіх кантэкстаў, якія маглі б уплываць на яе экспанент. Спалучаючы глыбінныя варыянты марфем паміж сабой, можна сінтэзаваць празрыстыя, вызваленыя ад усялякай фузіі структуры словаформ, напрыклад: **{РУК+Н}-ы**, або **{НОГ+#К}-а**, або Н. адз. **{ЛОД+#Й}-а**, а затым сфармуляваць правілы пераўтварэння гэтых структур, якія вельмі часта аказваюцца суадноснымі з тымі рэальнымі працэсамі гістарычнага развіцця мовы, якія і прывялі да ўзнікнення фузіі. Дарэчы, іменна магутны тлумачальны патэнцыял дынамічнай марфаналогіі прымушае лінгвістаў [17, с. 104–105; 18, с. 74], асабліва тых, хто даследуе мовы фузійна-флексійнага тыпу, прызнаць яе перавагу над статычнай марфаналогіяй.

Літаратура

1. Лопатин, В.В. Русская словообразовательная морфемика: Проблемы и принципы описания / В.В. Лопатин. – М.: Наука, 1977. – 316 с.
2. Русская грамматика: в 2 т. / под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Наука, 1980. – Т. I: Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология / под ред. Н.Ю. Шведовой. – 1980. – 783 с.
3. Русак, В.П. Марфаналогія сучаснай беларускай мовы / В.П. Русак. – Мінск: Беларуская навука, 2003. – 316 с.
4. Bloomfield, L. Menomini morphophonemics / L. Bloomfield // TCLP. – 1939. – 8. – P. 105–115.
5. Chomsky, N. The sound pattern of English / N. Chomsky, M. Halle. – New York: Harper & Row, 1968. – 470 p.
6. Халле, М. О правилах русского спряжения / М. Халле // American Contributions to the Fifth International Congress of Slavists. – The Hague. – 1963. – P. 363–382.
7. Jakobson, R. Russian conjugation / R. Jakobson // Word. – 1948. – V. IV. – №3. – P. 155–167.
8. Worth, D.S. Vowel-zero alternation in Russian derivation / D.S. Worth // IJSLP. – 1968. – XI. – P. 110–123.
9. Ворт, Д.С. О роли абстрактных единиц в русской морфонологии / Д.С. Ворт // Развитие современного русского языка. 1972. – М.: Наука, 1975. – С. 53 – 68.
10. Булыгина, Т. В. Проблемы теории морфологических моделей / Т. В. Булыгина. – М.: Наука, 1977. – 287 с.
11. Чурганова, В.Г. Очерк русской морфонологии / В.Г. Чурганова // АН СССР, Ин-т русского языка; отв. ред. Р.И. Аванесов. – М.: Наука, 1973. – 239 с.
12. Толстая, С.М. Морфонология в структуре славянских языков / С.М. Толстая. – М.: Индрик, 1998. – 320 с.
13. Кубрякова, Е.С. Морфонология в описании языков / Е.С. Кубрякова, Ю.Г. Панкрац; отв. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Наука, 1983. – 119 с.
14. Ułaszyn, H. Laut, Phonema, Morphonema / N. Ułaszyn // TCLP. – 1931. – 4. – P. 53 – 61.
15. Troubetzkoy, N.S. Sur la “Morphologie” / N.S. Troubetzkoy // TCLP. – 1929. – 1. – P. 85–88.
16. Рагаўцоў, В.І. Агульнае мовазнаўства : вучэб. дапам. / В.І. Рагаўцоў. – Магілёў: МДУ імя А.А. Куляшова, 2006. – 416 с.
17. Кубрякова, Е.С. Основы морфологического анализа (на материале германских языков) / Е.С. Кубрякова. – М.: Наука, 1974. – 319 с.
18. Плу́нган, В.А. Общая морфология: Введение в проблематику: учеб. пособие / В.А. Плу́нган. – изд. 2-е, испр. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 384 с.

З.П. Данільчык

СІНТАКСІЧНЫЯ КАНСТРУКЦЫІ СА СЛОВАМ *ЁСЦЬ* У СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Як сведчыць фактычны матэрыял, лексема *ёсць* можа ўжывацца: 1) у значэнні дзеяслова *быцця* (‘існаваць’, ‘знаходзіцца’); 2) у якасці звязкі састаўнога іменнага выказніка; 3) як выклічнік.

Дзеяслоў *ёсць* як форма цяперашняга часу ўсіх асобаў адзіночнага і множнага ліку дзеяслова *быць* шырока выкарыстоўваецца ў беларускай мове са значэннем ‘існаваць’, ‘мецца’, ‘знаходзіцца’ і выконвае ролю простага выказніка: – *А ваш план мне падабаецца*, – *ажыўляецца Вольга Віктараўна*: –